

причините. "Историята почива най-вече на закономерното размножение на човешкия род. Най-важните световни събития трябва да се проследяват до семейните тайни"... – Гьоте. Така че – не можем да минем без изобретението на XIX век – биографичния метод.

Колкото и да е "табу", трябва да надникнем във Вапцаровото семейство, в самата му "светая светих". И не само в него – баща, майка, братя, сестра, но и в семейството на самия Никола Вапцаров; да го видим като гражданска и социална единица, като личност и поет; характер, морал, душевност, оценка от съвременниците; дори като физическа и природна даденост. Не си ли отговорим на тези въпроси – напразни ще са всички останали усилия да си обясним за какво все пак този човек е заложил живота си на карта, как е стигнал до своята голгота, защо не всякога е успявал подобно на Матросов да затули амбразура и кого е спасявал, когато в края на краищата се е хвърлил да прикрие със себе си куршумния, прерязващ огън на немлъкващата картелница от бункера на времето. В края на краищата, ако не е предопределено, то поне нищо в главните прояви на личността не е случайно.

"Човек – пише Гьоте – може да се насочва към каквото си ще, може да предприема каквото и да било, но все пак винаги ще се върне отново на оня път, който му е предначертала природата."

В нейното лоно трябва да се върнем и ние, при "оня път". А да надникнеш във Вапцаровото семейство е нелека задача. Дори най-близките избягват да говорят за него. Любомир Везюв: "Зная някои неща, но не мога да ви кажа нищо за тези отношения сега... А и не бива"...

Не бива... но бива. Щом най-близките, роднините премълчават, колко по-невъзможно е да кажем "нещо" ние, които разполагаме само с фактчета – неоценени детайли, по които трябва да реставрираме психограмата на семейното огнище, ако и то да е архитектурно запазено и до днес.

4.X.1992 г.

ИМАЛ МАЙКА СИНЪТ...

Бог е любов...

Сърцата на синовете винаги са били превземани по-лесно от майките, отколкото от бащите. А колко е по-лесно това, ако синът е чувствителен. Негов душеприказчик, поне докато си създаде свое

семејно гнездо, си остава майката. В патриархалното семејство на неа лежат всички грижи по отглеждане и възпитание на децата. Башата е само гостенин вкъщи. Тази ситуираност е дополнително условие за близост – освен утробната – между майката и децата.

Освен заможна Елена Вапцарова е образована – завършва трети клас в Американският колеж в Самоков и учи две години за проповедник. Учителствува в Елешница, Костенец баня, Велюса (Струмишко) и в Банско. Седемнадесетгодишна се омъжва за Йонко Вапцаров – януари 1909 г. На 24 ноември (7 декември) се ражда Никола. И майката, и башата са от протестантско семејство. Доскоро ние имавме религијата за нищо, от неколку години е повече мода, отколкото насытна потребност. Но тя е била ако не всичко, поне основниот стълб на възпитанието в ония години: морален избор, училище, художествено четиво. Библијата и Евангелието, Старијат и Новијат завет са били настолните книги на всяко просветено семејство. Трябва да си дадем сметка, че трикласното на майката и двукласното на башата образование е нешто многу за ония години, пък и изключение. Още повеќе, че те са, както стана дума – евангелисти.

Не съм теолог, но поне от любопитство това лято посетих две "слова" в евангелистката црква в Банско. Присъствувал съм на служби и в православна црква. Мога да ги различа поне като зрител и слушател.

Ако ритуалът в православната црква блести с пишност, както в самата црква, така и в одејанието на свешениците, то в евангелистката тој е постнически скроман. Макар че православие се слави с толкова отшелници, всъщност отшелничеството – в смисъл на простота на обстановката и проповедта – е принцип и начин на въздействие на евангелизмот. Тук нема кадилници, песнопения на церковнославјански, икони и стенописи, олтари и свещи. Тук има само един прост дървен крст и надпис "Бог е любов"; тук има широка и дълга зала, дървена беседка за проповедникот, голи прозорци, дървен под и също така дървени, наредени една подир друга пейки за слушателите. Ако православие те приобшва към Бога с недостъпното Божие слово, четено и пето, и то на един отдалечен од тебе език, ако то ти остава неясно, но свешено и те поставя во зависимость и подчинение с тайнството си, то проповедникот при евангелистите ти го "свежда" на јасен, јавен, съвременен език. Тълкува го и го приземјава до катадневните ти нужди и разбирања. Божието слово тук е разбираемо, съпроводено с примери и аналогии од всичко, с което се сблъскаш, което живееш. Цялата проповед има смисъл на превод, на сличане до тебе, а не извисяване над тебе, както е при православие; освен това ти си

и съучастник: във всеки върхов момент на словото присъстващите пет определени, съответен текст. Те не са свидетели, те са участници, те не са зрители на катарзиса, а самият катарзис; те изживяват, играят повторно ролите на персонажа, а не наблюдават. Целта е прагматична, но много по-резултатна, отколкото при православиято; приземяване чрез изживяване, а не приобщаване чрез дистанция; равенство с Бога, а не подчинение на Бога, защото е всесилен. Ти не се издигааш до Бога – той слиза при теб и те възвисява – говорейки ти. Засега това е най-демократичната форма на общение и сношение с него, от всичките, които знам, присъствувал съм или чел, и тя е особено ефективна за обикновения човек.

Освен майки, баби, дядовци и бащи и на двете неделни "слова", на които бях, имаше и деца. И се върнах назад. Невъзможно е – казах си – евангелистката, проповедничката Елена Вапцарова да не е водила на "словото" и децата си. Ето какво пише в спомените си Вапцаровият съученик Герасим Д.Чочов: "Познавахме се от забавачницата и от евангелското неделно училище." Цв.Колчагов: "Иначе те (Кольо и Борис – б.м.), както и аз сме ходили с майките си на "Словото"." Че малкият Никола го е посещавал си спомня и деветдесетгодишната баба А. от Банско, на която зададох същия въпрос чрез внучката ѝ. Пък и не е възможно, след като е "ходела редовно на Словото" и разказвала на другите деца "различни притчи, слова... какво е говорил свещеникът" (Л.Глушков), да държи настрана своите. Баба Милана, майката на Елена Вапцарова, също му е "разказвала библейски притчи за мъките на цар Давид, за Голиат и Давид, Навуходоносор, за обичта на Данаил към своя народ, неговата твърдост и вяроност, за Йосиф, как е бил продаден, при което малкият Кольо горчиво е плакал..." (М. Везюва).

Ако преди няколко години кажех това, което ще кажа, щяха да го подминат. Днес убедено мога да заявя, че в основата на Вапцаровото формиране и възпитание стои религията. Евангелските притчи са неговите домашни приказки, те са дори повече от тях. Цялата му личност (с основно качество – любов и жертвоготовност – това твърдят в спомените си всички, които са го познавали), поезията му, са изградени на тези принципи.

Не случайно енергетичната сила, окончателният модел на неговия житейски път повтаря пътя на Христос, не случайно е казал в последните си дни пред майка си, че ако зърното не умре, няма да даде плод. Десетилетният атеизъм, в който бяхме възпитавани, премълчаваше или съзнателно подминаваше духовната скала, на която бе стъпил Вапцаров (същото впрочем се отнася и за Левски). Ако съсредоточим

вниманието си върху тази същност, ще дадем и съвсем друго обяснение за поезията на Вапцаров. Тя е изградена на същите духовни принципи, само че неговият Бог е подменен. Вместо Христос – комунизмът, с утопията за "живот по-хубав от песен". Случайно или нарочно, но първото "слово", на което присъствах, бе за Навуходоносор с главен идеен мотив – вярата. Ето, казах си, откъде идва Вапцаровата вяра, затрупана с наслоенията на конкретни социални категории и понятия от идеологията на неговото време. Но тази вяра си е пак Божията, с подменени атрибути и той се моли-изповядва на Бог, който не може да го чуе, не може да възплъти възжеланията му, а опита ли се сам – гибелта ти е неминуема. Животът винаги е бил тялото на албатрос, за което и здравите криле на мечтата са слаби да го издигнат в полет.

Разпънат между башата, от когото е "наследил веселия му и шедър характер" (Б.Вапцарова), и майката – "жена със силна воля, справедлива, много разумна, с будно критическо чувство и аналитичен ум" (Б.Вапцарова), Никола трудно може да полети или ако полети, то всеки мах е струвал разкъсващи болки на тяло и душа, на материя и дух, на природна даденост и изкуствени принципи, на разум и душа. Природното и идеологичното в него винаги са били в двубой и този двубой е по-страшен от двубоя с живота. Двубоят с живота е бил само следствие от него, проекцията на вътрешния конфликт, обвивката. Изискванията на партията и щенията му "по сърце" често са го поставяли пред изпитанието едно да чувства, а друго да върши. Тъкмо това раздвоение е било използвано – де съзнателно, де несъзнателно – от неговите партийни кумири и готовността му за саможертва е била "употребена" като жертва – за чужди грехове на хора, много по-виновни от него пред тогавашните закони и държава. Той първо е разстрелян вместо някой друг, после – заради себе си. Вътрешната подмяна (с Бога) е станала външна – неумолим механизъм, подчинен на логиката на тогавашните партийни методи на действие.

Вапцаров не е имал щастието да "изпълни" една от максимите на Гьоте: "Човекът може да се насочва към каквото си ще, може да предприема каквото и да било, но все пак винаги ще се върне отново на оня път, който му е предначертала природата." Вапцаров не е имал време да затвори кръга между възпитанието си с евангелските принципи, дошли от майка му, вътрешноприродния си опит и действията си. Христовата възраст, на която го заварва върховият момент в поведението му – конспиративната дейност – е твърде крехка, за да превърне вътрешната му природа във външна. Механиката на външното, на обстоятелствата е по-силна, той е в периода на разминаване-

то, което след време би съединило опита с универсалното – единственият път към хармонизиране на личността със средата, на познанието с принципите. На такава хармония, разбира се, са способни малцина – не случайно ги определяме като олимпийци, но само времето е гарант за чудото.

Погледнато от подстъпите на вчерашния ден, казаното е невярно, особено ако се прибави щедрата саможертвеност на Вапцаров към другите и жертвения му жест накрая. Но това е резултат на външната логика, това е само графиката на житейския му път. Човек е функция не само на обстоятелствата. Обстоятелствата винаги могат да му изиграят лоша шега, да го употребят, без да се усети, впити като кърлеж в най-благородните му пориви, които имат по-висше предназначение – в нашия случай поезията – феномен, който се вписва в биологичния наред. Тя е борба със смъртта, борба за безсмъртие, но и способност да не станеш жертва и средство на ония, които искат да изпълнят ролята на Бога още тук, на земята. Тази роля е право само на Бога, само той върши добро скритом, невидимо разпределя и съди; разпределяйки и съдейки, той ни изпитва. И не всички издържат на изпитанието му; сегнем ли да заменим Бога, да го изпреварим – възмездието е неотменно.

Справедлив ли е тогава Бог?

Които смятат, че не е – избързват, не издържат изпитанията и изкушенията. И оттук започват всички революции, всички прометеи.

Останалото е търпение, познание-страдание, трагично духовно приключение, екзистенциално страдание равно на Христовите мъки, само че не на кръста, защото кръстът е в теб.

Майката е знаела всичко това.

Инак би ли написала в тефтерчето на отлитация от семейното гнездо син: "Бъди крепък и мъжествен. Нищо световно да не срути основата на характера ти, в който вярвам, че е добър." – 27.VII.1926 г.

Уви, световното е надделяло. Срутване не може да не има. И то ще се прояви в граничните-критични ситуации: следствието в полицията и съда. Последният изход ще бъде само във връщането "отново на оня път, който му е предначертала природата" – словото. И то, а не "героичният разстрел", участието в "борбата е безмилостно жестока" ще му осигури безсмъртие.

Земното, земният път както винаги е съмнителен и изпълнен със засади. То и той прибавяха стойности на Вапцаровото слово, които не заслужаваше, имаха претенции да го направят повече, отколкото е (както пък днес – да го омаловажат), пречеа му да е, каквото е.

Словото е само по себе си и трябва да бъде оценявано и разглеждано само като такова. И какво излезе – земното е ефимерно, ефимерното – земно – т.е. естествено. Но това вече е работа на критиката.

След всичко дотук ние сме изправени – или поне аз – пред една голяма питанка. Как е станало така, че майката – земна и духовна кърмилница, с всяка година след разстрела на първородния син все повече се отмята от всичко, на което го е учила, в което е вярвала и от Божи възпитаник и послушник става еретик, а накрая и атеист? Дотам се "вживява" в новата си роля, че преди 9.ІХ. е ятак, а след 9.ІХ. – активист на ТКЗС.

Лесно и елементарно е да се обясни със – синът ѝ е разстрелян.

В 1940 г. в Банско, когато Вапцаров идва, тя му е опозиция. "Аз още поддържах своето мнение, че не вярвам да има в света честен и трудолюбив човек, който да страда от мизерия, а той се мъчеше да ме убеди, че в света има много честни и трудолюбиви хора, които нямат дори късче хляб." – Ел. Вапцарова, изданието на БАН, 1953 г.

Този пасаж няма да срещнем в "Спомени за моя син" от 1960 г. В "спомените" тя изцяло "споделя" неговите идеи. Докато в 1952 г. пише: "Той постепенно успя да ме убеди." Като виждам "революционния скок" в съзнанието на майката за някакви си 6-7 години, се съмнявам дали въобще синът е успял да убеди майката. Та тя е при истината, евангелската истина с десетте Божии заповеди. Инак би ли имал човек упование да се труди и живее, да ги спазва. Не че не е имало мизерия, но вековният български живот, животът от века и до века свидетелствуват чрез писмените си паметници, че оная, която се труди и е почтен, все пак не може да пропадне. Изключения, нарушаващи правилото, винаги е имало и ще има. Но тъкмо мечтаният от сина социализъм заради социалния минимум, особено сравнен с европейските стандарти, масово направи човека не-честен и не-трудолюбив, искористи го и го корумпира, закрепости го и го оплете до гроб във феодално-робовладелческата си експлоатационна мрежа. Вапцаровите социални идеи са безсилни пред живота и преди, и сега. За себе си е имал основания, но... донякъде. Първо е поет, нетипичен случай и неговата непрактичност вследствие на склонност към фикции е главният виновник да е огняроинтелигент. При социализма всички бяхме такива: хем карахме влака с черна, подлагаша съвестта ни ежедневно на изпитание работа, хем трябваше да пишем стихове. (Това не успя да разбере поетът машинист М.М. от моето поколение и побърза да слезе от влака. А като слезе от него – слезе и от поезията. Митът не работеше вече за нея, а той нямаше от какво да стане професионалист. Защото майката на всяка майка – поезия, икономи-

ка, производство, строителство, управление, вестникарство и пр. – е честност и трудолюбие. То комай ония, които не бяха способни на това, измислиха и внедриха социализма – справка: романът на Григориос Ксенопулос "Бедни и богати".)

Та не е съвсем вярно:

*Учеше ме, майко, ти със притчи
да обичам всички като теб.*

*Бих обичал, майко, бих обичал,
но ми трябват свобода и хлеб.*

Бог е любов и в тази любов влиза всичко: борба за хляб, свобода и любов. Особено за редовите хора. И Вапцаров си е задал въпрос, водещ до такъв отговор, но прекомерно идеологизиран, не го е намерил. Все пак е запитал: "Само хлябът ли ги сбира?" Не е, разбира се, само той, както не се живее само с хляба насъщен. За да се живее е потребна вяра, но тя не е вярата, която е изповядвал, още по-малко са верни пък средствата ѝ за постигане. Как ли би се хванал за главата, ако ги бе доживял. Дали наистина чак тогава не би хванал гората, или – доживял до днес – би размахвал с геронтофилско опиянение червеното байраче на БСП (ако пък не го размахваше, сигурно би изрекъл: "Приличате ми на развълнувано червено море").

По негово време Червеното море е зад девет планини и гори. И по-добре. То е чуждо и на майката, колкото и да иска да ни убеди в обратното: "Нашата родина се е променила до неузнаваемост. А Никола виждаше бъдещето далеч напред. Като архитект той беше изградил в своите мечти бъдещите дворци за децата, заводите, светлите просторни къщи, кооперативните блокове..."

Пред моите очи нашата страна не с години, а с дни се променя и идеалите на моя Никола стават действителност. Аз виждам Никола във всеки младеж, който с цялото си сърце строи светлото утре, аз го виждам в заводите, които изправят снага, чувствам го в бодрата песен на комбайните из безкрайните кооперативни блокове, виждам го в блясъка на чистите очи на малките пионери, когато слушат за живота на Никола."

Ужасно! Ужасно...

Това ли е твърдата, непоклатима баба Елена?

Какъв е този шаблонен кич на агитките? (Уверен съм, той е редакторско-писателска намеса, отнето право да продължиш живота на сина си не по начина, който си избрал, а по начина, който са ти избрали. Приемеш ли го – ще заприличаш на каквото искат. Употребата на страданието е унижението му.) Това ли е резултатът от "поетите ще са улисани във темпове и във агитки". Къде е мъкмата? Тя

пак е ненаписана, тя пак "сама в пространството ще скита". Съзнанието на майката е промито и без да е минала през лагерите (а би могла да мине, ако "идеалите на Никола" не бяха станали действителност и най-вече – ако Никола не ѝ беше син. Нали е от семейство, приближено на царя, заможна и пр.)

А от "действителността" днес няма и помен.

Но не, не това е основание да пиша така! Но не, не това е повод да се счита написаното за откъстителност.

Всичко това може би е обидно за Вапцаров, а може би и заслужено. В края на краищата цената на идеалите си плати не само той, платиха я три поколения по осем милиона – мъртви и живи – всичко над двадесет. Човек си търси правото, когато го засегнат, когато го настъпят по интереса. Така постъпват всички или почти всички. Не, по-вярно е всички: след разстрела, при тайни срещи с партизанина Крум Радонов дори вярващата евангелистка "заявяваше категорично "няма Бог", "тя ми даде на мен поръка по-рано, когато се срещнахме и когато разказа за процеса... Но аз не я изпълних тая поръка... Тя ми каза: "Круме, син бъди ми, отмъсти!" – Кр.Радонов

Разбирам мъката майчина, но не само мъката е причина за тази метаморфоза. Любовта току-така не се преражда-изражда в отмъщение. А колкото до него, не е вярно казаното пак от Кр.Радонов: "Но ние се намирахме вече в друга обстановка. След Девети така не можеше да се действа... Да се отмъщава."

Той може би не, но другите – да! Допуснал ли си отмъщението, убийството в съзнанието си – ти вече си убил. Ти си убиец. До извършването му има само крачка. Стига да се яви ситуация.

Бог е любов. Но там, където няма любов – няма и Бог.

И тази сцена-случка поне за мен разшифрова цялата пиеса: на мъста – мъст, око за око – зъб за зъб. Как да не бъде разстрелян Вапцаров.

Реално той е хванат в същото, което иска майка му за него: в подготвяне на саботаж и диверсия за премахване на законно избраната власт. Че комунистите убиваха за къде по-невинни работи! За въоръжена борба не можеше и да помислиш. Искането на майката да се отмъсти за Никола е косвено признание от нейна страна за действията му, престъпили закона не само спрямо държавата, но преди всичко спрямо евангелските принципи, които е проповядвала, в които е вярвала, в които е недовъзпитала сина си. Тук моралният срив и крах е водещият, тя не може да не е видяла-разбрала какъвто отива синът (Йонката е разбрал и не е-издържал – прърсал се е). Майчината мъка е страшна, космична дори, но тя е природна, тя е

преди всичко изкупление на телесното: родилни болки и мъки, отглеждане, надежди, радост – плътта и кръвта от твоята плът растат, зреят – и изведнъж – нищо... Но при всичките ни съчувствия и признания – те са вторичното. В хаоса на майчиното страдание, във вартоломеевите дни и нощи на мъките подир загубата на най-скъпото – всичко като че ли е оправдано: Няма Бог, потресена съм от поведението на свидетелите, омразата към царя. Но нали преди това Фердинанд и синът му са били драги гости и само щедростта на гостоприемството ли, ей така, даром дадено, е в основата? Нали и приятелствата ни със силните са другите "бели пари за черни дни". Нещо непоправимо, нарушило етиката на обществения договор, е имало, че сам царят да не може да даде милостта си.

Ако действително е било така, както разказва Радонов ("Когато цар Борис беше умрял, тя подготвила нещо и така, издевателски ни каза: "Хайде хапнете за Бог да прости на тоя тип! На този престъпник!"), то поведението ѝ е цинично, ние действително се намираме сред зверове и всичко е оправдано: палачите – унищожили жертвите, победителите – техните палачи: потенциален палач – все едно осъществен-неосъществен е и Вапцаров. И майката няма основание да иска отмъщение, още по-малко да раздава за Бог да прости на царя – същия цар, когото е молила да спаси сина ѝ: "Мене ми стана много тежко и още на заранта почнах да обикалям. Най-напред отидох при канцеларията на царя, която се завеждаше от Ханджиев. Напомних му, че идвам от Банско, че е идвал в Банско у нас като приятел на мъжа ми. Той ме разпита къде живея, при кого съм. Разправих му, че живея в Банско, и му разказах, че съм дошла да го моля да облекчи положението на Никола. Аз му казах, че съм слушала, че в полицията много бият, а Никола е много слаб физически, че може би Никола е сгрещил нещо, но той е млад и ще се оправя. Казах му да се осъди на доживотен затвор, да затворят и мене с него и аз зная какво да му говоря. Казах му, че ще му повлияя и те ще видят какъв гражданин добър ще стане той.

Ханджиев ме изгледа и ми предложи да ми даде пари, но аз отказах. На другия ден пак отидох при него, но той вече не искаше да ме слуша." – Ел. Вапцарова, юни 1952 г., Банско.

Макар и образована за времето си, макар и практична, Ел. Вапцарова тук е простодушна. Тя няма истинска представа за сина си, мери го с майчини, а не държавни мерки. Тя не допуска, че Никола не е "сгрещил нещо", че няма и не може "да се оправя". Все още е "свързана" с държавата и Бога – ще убеди сина да стане "добър гражданин". Струва ми се, че и тя, и Ханджиев не са знаели в този ден

кой е Никола – платен и по убеденост служител на чуждо разузнаване.

На другия ден – след като е разбрал – Ханджиев е друг.

И как – та той е служител на държавата, макар и царски чиновник, предния ден ѝ съчувствува, предлага ѝ пари, пита я къде се е настанила и пр. Мит е бездушният царски чиновник, когото, колкото и да търсим в "Спомени за моя син", няма да го срещнем освен в обобщаващия отговор: "За такива големи престъпници не може да се застъпваме."

Както и в действителност е било.

По бие на очи другото: двояколопатщината на човешката природа – първо молиш, после заклеймяваш ония, които си молил само защото не е станало, както си искал. Ами ако не може! И ако вината да не могат не е тяхна! Ако няма невинен, а виновен и вината трябва да се понесе? Ако той е сторил, или се е готвил да стори същото, което не искаш да му сторят?!

Но такива сме ние, хората: за нас право е само онова, което е наше (мое), и неправо – всичко, което не е наше (мое) – т.е. чуждо. За готовия да престъпи закона – няма закон, няма справедливост.

Той винаги на всичко е враг. Той е против.

Имах и аз майка. Познавам животворния майчин егоизъм, който в

името на семейното щастие не признава граници и божества, но прекрачи ли ги – щастието е невъзможно. Неговата природа е биологична, духът – равен на инстинкт: съхраняване, а не разпиляване на живота. И най-малката загуба, само частица от него за майката е жива смърт, тя е "ранена в сърцето пантера". Отнели са ѝ (по-вярно е самоотнел се е) най-скъпото – първородния син – най-любимия, най-чувствителния, най-близкия – душеприказчика, който е споделял, несподелимия със съпруга душевен живот.

Поразителна е една снимка от 1952 г. на майката – Ел. Вапцарова, и съпругата Б. Вапцарова. Съпругата цъфти, усмихната, свежа от потайните надежди на плътта – пред нея е бъдещето и тя не е виновна, че е такава; майката – скулеста, с изкочили от мъка очи, стиснати челюсти и устни от неумолимата сглобка на скръбта. Тя е вторачена в онзи мрак, в който рано изчезват синовете и само собствената ѝ смърт ще я утеши. Изражението е изражение на сфинкс – "Душа ми всичко знае: вечно ще мълчи" – Яворов.

Сякаш ни гледа самата непознаваема същност на майчиното познание от всички векове – загадъчните, непрогледни очи на съдбата. В тях има дързост – безстрашие пред смъртта, безбожие може би, но и питане към Бога – значи Бог все още е дилема.

И, струва ми се, потвърждение за насъщността на Бога в човека, дори когато сме го изоставили, е следната – антична по размах – сцена, разказана от банскалията К. Сирлещов: "... помня след години като пристигна тук Щъркелов – да се простят с баба Ленка. Беше десет-петнайсет години преди смъртта му. Аз го заведох при нея. Те двамата плачеха неутешимо – и тя плаче, и той плаче... Аз ги оставих сами, излязох – да се разберат помежду си..."

Същият Щъркелов, близкият на семейството, когото и тя, и всички обвиняват, че не защитил Вапцаров. (А можел ли е, след като и майката не е можела?) По-голямо признание за човешкото безсилие поне аз не познавам.

Но Бог е добър – дори пропъден от нас – не ни напуска: дарява ни с всеоблекчителни сълзи – последният ни шанс да се пречистим и да ни опрости греховете.

Зашото и да го прокълнем, когато ни отнемат най-милото – той пак е милостив.

Жестокостта остава за нас.

4.X.1992 г.

П.П. Почти всички съвременници на Ел. Вапцарова изтъкват нейната сдържаност, пестеливост на чувства и думи. "Тя не споделяше"

– твърдят – "беше потайна". Освен стил на времето, в случая това е и характер, недоверие поради доброто им познаване – към и на хората. И все пак: тя не е споделяла, говорела е малко, но винаги е казвала онова, което е преценявала, че искат да каже – и преди, и след 9.IX. Ел. Вапцарова освен добър социален психолог е и една добре ориентирана жена кое от казаното е изгодно както за нея, така и за другите. Това не е обвинение, а по-скоро адмирация, като знаем себе си и цената на общественото мнение, особено когато се култивира от властимащите.

С една реч: майката си е чиста проба духовно просветен прагматик.

БАЩА И ДЕЦА

Бащино ли съм пропил имане...

Хр. Ботев

Лесно е да напиша, че доминиращата оценка за влошените отношения между Вапцаров и баща му е резултат на сектантското следдетосептемврийско разбиране, което изключва родовото, кръвното за сметка на идеологическото. Почти всички автори на спомени, които се спират на този семеен възел, страдат от комплекса Павлик Морозов. Как могат да се спогодят царедворецът баща и синът комунист? За тях такава възможност е изключена. За тях, но не и за мен.

Поради това: лесно е да го напиша, по-трудно – да го докажа.

И тук, както в почти всичко, създадо превратна представа за Вапцаров, трябва да пориш третото агрегатно състояние на водата, като ледоразбивача "Ленин", носът ще посинее и затъпее от цепене, корпусът ще се тресе, а отвсякъде – ледени води. По-лесно е да се внуши една представа, да скове съзнанието, отколкото да я разтопиш и разнишиш.

Най-общото, което битува за бащата Йонко Вапцаров, е, че той е "известен големец в Банско, приятел с видни хора от София, приближен на двореца; че с Иван Михайлов не се много обичат" и че "за баща си Вапцаров почти не говореше" – и двете характеристики на Б.Вапцарова. Последната се е трансформирала в съзнанието на новите поколения от "почти не говореше за него", в "не го обичаше", и този мит за стария Вапцаров, както всички митове за младия Вапцаров – сина, е с плитки корени в действителността на взаимоотношенията баща – син, но с неестествено "плодородни" плодове в нашите представи. И както трябва да се очаква – почвата, каменлива и плитка, не ги предполага.